

Des de fa anys passem uns dies cada estiu a la població de Tivissa, a la Ribera d'Ebre. És un municipi singular, amb caràcter, amb una estructura urbana ben especial. La seva situació, damunt d'un turó que domina la plana en descens cap al riu, i a la vegada per sota dels mas-sissos rocosos que l'ombregen i en caracteritzen la seva imatge, ja conforma un preludi del que ens espera. El seu nucli antic conserva la trama urbana original fins a límits increïbles, i rep els visitants com una fera aclucada, a punt per engolir-los, com un laberint romàntic assentat sobre velles pedres, disposat a fer perdre l'oremus als confiats vianants que s'atreveixen a penetrar-hi. Talment com si el vell nucli antic volgués sorprendre encara més els seus passejants, ara aquí, ara una mica més enllà, hi trobem vestigis de qui sap quan; al tombar una nova cantonada, apareixen diversos portals de pedra, ben conservats, ben integrats a les seves façanes; en veure la data inscrita a la pedra ens adonem que en alguns casos ens contemplen més de 500 anys d'història!

Arribem finalment a la plaça de la Baranova. Passada la teranyina de carrers estrets, entremaliats, esglaonats i cantelluts, arribem a l'espai obert; tenim davant la planícia, el pas de l'Ase, l'Ebre, la cubeta de Móra, el Montsant llunyà! Darrera nostre recuperem la visió de les tasses que protegeixen la vila. Per tal de refer-nos de les emocions viscudes, és el moment de des-cansar al magnífic banc de pedra que tanca la plaça, sota les moreres; la brisa és magnífica.

Quan ja gairebé donem per bona la visita, girem la vista cap a l'església que tanca una de les façanes de la plaça, i ens adonem de la seva singularitat: si hem de fer cas al seu alçat, en algun moment de la seva història es va ampliar cap amunt i cap als costats. Hi entrem, i la història es repeteix; alguna cosa ens diu que el que percebem i el que hauríem de veure no coincideixen; és com si tornéssim a passar per aquests carrers d'on venim: tota la grandesa de la façana, els volums neoclàssics de l'envoltant exterior, el senyoriu de la portalada barroca desapareixen dins una església una mica romànica, una mica gòtica, però sobretot molt més petita del que l'aparença exterior ens feia esperar.

Guardià del seu secret, el mossèn ens explica el perquè de tot plegat, i mentre ho fa, ens porta al punt culminant d'aquesta descoberta: l'església parroquial de Tivissa és el fruit de diverses ampliacions, des del segle XIII i fins al segle XIX; aleshores, esgotat ja l'espai horitzontal per créixer, es va optar per fer una nova església, en el mateix lloc on la tenien, tan gran que la nova cobrís l'antiga. Quan ja estigués acabada, enderrocarien l'església vella, i tindrien ja la nova església en tota la seva plenitud. Així ho van fer, però es van adonar que estaven a punt de malmetre una autèntica joia per tenir-ne una altra potser no tal valuosa, i ho van aturar. Va quedar doncs l'església vella per dins i l'església nova per fora, i entre una i altra, un dels espais més increïbles que un s'imagina. És la contemplació física i real de la contenció d'un edifici dins un altre; i aquesta imatge es té principalment al presbiteri de l'església nova; actualment utilitzat com a sagristia, es tracta d'un espai altíssim on s'hauria de situar l'altar del nou temple, però que en realitat és l'espai intermedi entre la nova pell exterior i la vella construcció original.

Segurament no és el lloc més impressionant dels que conec, ni tal sols és el més singular; tanmateix aquest és un punt íntim, gairebé desconegut, en el que la tradició i la cultura popular han domesticat l'arquitectura monumental. I ho han fet tant a nivell de carrer, en el teixit urbà de Tivissa, com en els seus grans edificis. Quan sigueu a la vora de Tivissa, no deixeu passar l'ocasió de participar en aquesta experiència, val la pena!

En el bell mig de la mà oberta, es dibuixa la Plaça Major,
Per les ombres de les quatre moreres clavades al sauló de la seva pell.
Dels quatre recons parteixen les línies principals, formant carrers.
El carrer de l' Església i el carrer Raval. El carrer Sant Jaume i el carrer Major.
Ranures curvilínies que creuen la superfície de la mà.
Entre façanes blanques de llençols tensats.
Retallades per dalt com ulls oberts que observen el cel.
El senzill pentagrama de finestres i balcons, amb les portes tancades,
Interpreta contínua simfonia de silenci i placidesa, sobre la pell de blanca calç.
En el seu contorn, els carrers del poble segueixen sobre els dits de la mà oberta.
Descansen i s'estenen subtilment sobre el paisatge, formant camins.
El camí de Roda i el camí de La Pobla. El camí de la Torre i el camí de la Platja.
Línies de pols entre fils de pedra que van cosint els paral·lelepípedes camps.
Es van adaptant en suau pendent, cap a llevant i cap a ponent, i cap el mar del
davant.
Garrofers i oliveres, ametllers i avellaners, saluden el pas, fins arribar al seu destí.
Roques planes, pinedes i línies de xiprers, es parlen i corben el camí fins arribar al mar.
Melodia de mil verds, sobre un fons daurat.
La mà plana amb els dits estirats descansa sobre l'horitzó en calma.
I, contempla els blancs i els blaus del cel.
Des de la Plaça de l'Església, el campanar, com l'anular, s'aixeca cap el cel.
I, contempla els mils esclats dels blaus del mar.

Aquell espai a l'aire lliure, envoltat per parets d'obra vista no massa altes banyades amb raigs de sol i sobre les que hi rellisca una llum càlida.

Miro a terra. Veig rajoles que haurien d'haver estat antilliscants i que el temps se'ls hi va menjant la beurada.

Miro amunt. Hi tinc tot l'espai que queda fins al cel blau. Un cobert d'aire net. No vull posar el tendal; avui no.

Migdia de diumenge d'hivern; el diari ple de mentides i una cervesa; si és d'ampolla no em cal got. A l'eixida hi ha només una taula plegable de plàstic i un parell de cadires també plegables també de plàstic. Em van dir que aguantaven la intempèrie.

M'acompanya la quietud de la remor dels arbres i les piulades d'ocells que de tant en tant trenquen el crit impertinent d'alguna criatura demanant a sa mare. El crit histèric de resposta fa que em preguntí per què no pot seure a terra.

El sol també m'ha vist i m'abraça. La seva escalfor m'arrauleix i em conforta. Que bé que s'hi està. Acluco els ulls i em quedo quieta, respiro suaument. Provo d'enganyar el temps i aturar-lo. Vull estirar aquest moment al màxim.

He pogut retenir una pila de minuts disfressats de pau que he anat desant al meu cap. I des d'allà els he anat escampant a tot el cos: quina escalfor a les galtes i quin pessigolleig als dits de la mà. Ai, quina pressió als turmells, em trec els mitjons i sospiro. Llàstima! Ha estat en va. El món té pressa i el temps li dóna la mà. No sé on van plegats, però se'n van.

Una pila de minuts que tot plegat em resulten un instant massa fugaç.

El sol decideix anar-se'n a un altre lloc, a llegir el diari amb algú altre mentre l'abraça, l'escalfa i l'arrauleix. Llavors, paulatinament, aquell espai deixa de ser aquell espai.

Les parets d'obra vista ja no són de raigs de sol, la cortina de llum que en penjava ha caigut i s'ha fos i són parets fredes. Ara que m'hi fixo hi ha més de mitja dotzena de maons que supuren salnitre i que, com sempre, ja raspallaré un altre dia. Potser un altre dia com aquest, perquè pugui aplaçar-ho encara un altre dia.

Aixeco el cap i el que veig no m'agrada. Cau la foscor, el cobert de claror es va escurçant i no hi estic a gust.

Fresqueja. La claror es va esmoreint i la remor dels arbres ja no sona a quietud. Sona a retirada. Llavors plego veles, plego taula i plego cadires. Entro i em tanco a dins. La foscor em mira massa directa. Hauria de comprar cortines, però ja ho faré un altre dia. Però un altre dia com aquest segur que no, perquè és irrepetible.

La forma de vida, les hores de treball, fan que la vida passi, sense veure ni tan sols el que passa al voltant del finestral que dóna al sol naixent, i quina dimensió dóna a l'espai on està aquest finestral.

Mai havia tingut temps d'observar dia a dia, estirat des del llit, aquest espai. Sempre l'havia vist dret, passant pel davant, i alguns dies de festa despertant, quan la llum del dia ja havia passat per aquest finestral.

Després de dies, i dies sense sortir d'aquest espai, estant al llit, vaig veure com a poc a poc, encara fosc, el meu gos estava assegut cara al finestral, la gran tortuga, que hi ha al jardí, la sentia arrossegar-se davant el finestral.

Per què?

Poc a poc vaig començar a veure una llum difusa, suau que anava il·luminant tot aquell espai, les ombres anaven desapareixent, i l'espai cada cop més prenia diferents colors, textures i proporcions diferents. Era la sortida del sol que l'estava veient lentament, junt al meu gos, assegut davant el finestral, i la gran tortuga fora, aixecant el cap en direcció al sol.

Tot això va durar dues hores, cada minut, l'espai de l'habitació anava canviant de proporcions i colors. Estava pensant que un mateix espai és diferent si l'has de veure dret, assegut, o estirat, i si ho fas mirant al finestral on surt el sol, o el finestral on es pon.

La metròpolis europea que vas escollir aquell estiu calorós tenia els requisits indispensables: passat d'històries complexes, present de construcció hiperactiu i futur inimaginable. Berlin, una mostra vivent d'arquitectura brutal on refugiar-se de la monotonia universitària habitual, una realitat construïda que contenia des dels megalòmans edificis d'ideologies extremes fins a la postmodernitat més radical. A la ciutat on t'amagaves de tu mateix, dins d'aquest refugi, vivies amb una càmera sempre apunt per enfocar allà on la gent no mira, una guia de carrers per caminar, les cerveses fresques per compartir i la llibertat de l'anonimat de les grans urbs. Però no aconseguies evadir-te dels teus pensaments desanimats ni quan t'emborratxaves d'obres dels arquitectes de renoms famosos. Al cap d'unes setmanes, però, per fi vas trobar un oasi on pensar lliurement - no gaire lluny de l'edifici del Bonjour Tristesse a la façana, enmig de teixit industrial reconvertit en estudis de disseny i discoteques de moda, hi descobrires una illa enmig del caos: flotant sobre el riu que serpenteja per la ciutat, una fabulosa piscina pública amb unes terrasses de fusta on descansar.

La piscina flotant descoberta es convertí en el teu refugi diürn durant setmanes, el lloc on matar les hores de sol (i fins i tot les de pluja!) rodejat de paisatge industrial urbà, de passat fosc reconvertit en innovació - com aquest vaixell de càrrega reconvertit en piscina. Flotares amb la ment en blanc dins de l'aigua mentre veies com els líquids foscos del riu marxaven avall com les idees que abans t'omplien de malestar l'esperit. T'enamorares d'aquell espai fresc, jove, desenfadat, reutilitzat; i d'aquelles visites per a fer esport i meditació en sortí una nova versió de tu mateix, més lliure, més positiva, més il•limitada.

I flotant a la piscina flotant vas acabar per trobar allò que havies anat a buscar lluny de la teva ciutat de monotonies i renúncies asfixiants.

A les tardes estiuenques de dimecres, quan no teníem col•legi i m'avorria, pujava a l'arbre que estava davant de casa nostra. Era un preciós exemplar de bedoll, del qual sabia trobar cada branca amb els ulls tancats. El tronc blanc tenia la típica textura llisa dels bedolls, semblant a la pell humana, sobretot quan al final de l'estiu començava a canviar l'escorça i deixava anar escates que eren idèntiques als trossets de pell que m'arrancava de l'esquena quan m'havia cremat després d'un dia assolellat al jardí. Pujava tan alt a l'arbre que podia mirar per damunt de les teulades de les cases, on més enllà del dipòsit de gas i les xemeneies de les fàbriques que atorgaven a la ciutat el seu orgull, llocs llunyans i desconeguts em provocaven una mena de melancolia invertida, una consciència indeterminada de que la meua joventut despreocupada no duraria eternament.

Entre les capes de fulles de l'arbre em sentia invisible. De tant en tant, la meua mare sortiria de casa per veure si era a prop i em quedaria quiet, gaudint abans d'hora de la seva cara de sorpresa quan em descobrí ben alt a sobre d'ella. Veia la finestra de l'habitació que compartia amb el meu germà i m'imaginava que de sobte em trobava al cor de l'hivern. Quan fos hora d'anar a dormir i després d'haver girat l'interruptor de la llum, en tres grans salts sobre el terra gelat, em submergiria sota els encara gèlids llençols i em faria el més petit possible. Gaudiria del lent escalfament del llit i m'aniria estirant mil•límetre a mil•límetre. Un cop escalfat i amb el cap fora els llençols veia pel forat entre les cortines les flors de gel a l'interior de la finestra. Fora havia començat a nevar. Gairebé imperceptibles al començament, queien flocs cada cop mes grans. El meu germà i jo vam saltar del llit i vam obrir les cortines una mica més. Era una nit molt clara i la neu queia ara massiva, però silenciosament del cel. Jo intentava constantment trobar un floc de neu el mes alt possible i seguir la seva trajectòria fins el terra, però era impossible. Començava ara a prendre la primera capa de neu i reflectia la llum de la lluna, la qual cosa feia que el món exterior semblés un decorat il•luminat. La pell blanca del bedoll de davant de casa semblava emetre llum. Com els altres arbres, havia perdut les seves fulles i es mostrava fràgil i trist. Jo vaig buscar amb la mirada la branca on solia seure i la vaig trobar, coberta d'una fina capa de neu verge. L'aire gelat que inspirava pel meu nas sortia per la meua boca en forma de vapor condensat contra la finestra. Tot tremolant en el meu pijama vaig imaginar que ja era estiu...

recordant
a sant
elm
carne
galiana
rovira

La única, aquella que et trobes com una inesperada península al llarg d'un recte camí, allí on encara no coneixiem el nostre destí. A primeres podia semblar una més, però passats uns quants anys puc afirmar que per a tot veí no ho és.

Tres senders desemboquen en ella, buscant cadascun d'ells el punt on dormir plàcidament. S'estén al llarg de tres-cents metres quadrats, tots ells elevats uns escassos sis o set metres sobre la mar. Cosa que proporciona unes extraordinàries vistes, molt millors si et situes sobre el pedestal sub-elèctric, accessible a tots els cors aventurers i als més porucs també.

La seva lleu pendent, parlem d'un dos o tres per cent, permet que l'aigua de la pluja desfilí sense vergonya, fins topar-se sobtadament amb les fulles que ofeguen al camuflat desguàs. Aquestes restes vegetals no cauen pas dels arbres plantats en ella, ja que per molt que busquem, no en veurem cap. I és aquest un dels punts claus de la seva dura bellesa. L'asfalt, perfilat a tres bandes per un mínim metre de panot, l'acaba definint i a la vegada diferenciant de qualsevol altra.

Molts nens vàrem tastar la fermesa d'aquesta fosca catifa, quan els nostres pares van fer desaparèixer discretament les petites rodes de les nostres bicicletes, o bé quan decidits vam calçar els nostres primers patins. Inconscients de les minúscules conseqüències cutànies que ens podien ocasionar, passejàvem, caminàvem, saltàvem, i fins i tot dansàvem durant moltes hores de la nostre infantesa, gairebé sempre acompanyats de l'impassible sol que sense demanar-ho rescalfava l'escena.

Tot d'una i ben crescuts, podem tornar a trepitjar-la, però ara si amb la butxaca ben plena de records, que són els que més bell nom donen a la meva plaça.

L'altre dia en una rehabilitació d'una casa al casc antic vaig trobar un mur que parla...

Després del repicat del seu malmès revestiment per la seva reparació, ens mostra indicis de la gent que ha viscut, dels creixements de l'edifici segons les necessitats, il·lusions i expectatives al llarg del temps. Al donar-li la llum després de tant de temps semblen sentir-se els gemecs, plors i alegries de l'existència dels seus estadants així com les seves visions de la vida. Vivències que no s'expliquen però que potser s'insinuen quedant les seves petjades.

Hi ha les antigues finestres ara tapiades que miraven i que ja no miren, que estan remarcades per juntes verticals obertes i amb alguna lligada realitzada en el moment de tancar-les, d'acord amb els manaments medievals.

Ens parla d'antics sostres dels quals només queden els forats tapats dels antics embigats. Arribant a les restes de teules que dins del mur ens assenyalen les diferents alçades de l'edifici amb les seves pendents.

Ens mostra les maneres de construir, amb els materials del moment, com són el maó massís fet a les bòbiles locals de llenya agafat amb el morter de calç que donava el punt de flexibilitat a les antigues parets que ens ha deixat obres amb molts anys i poques esquerdes.

Tenim la inclusió d'elements metàl·lics de recolzament o de lligada que són singulars dins del mur, procedents d'un aprofitament ben entès, que ens parla d'un moment social precari i de la reutilització de materials i esforços. A la part més alta ens mostra un últim creixement amb un maó foradat molt sòlid i que parla del temps de la postguerra i de la precarietat de mitjans, en busca de l'aïllament de l'entorn en un temps de malfiança del veí.

Ens diu que el temps passarà i que aquesta paret perdurará i que nosaltres no hi serem...

Potser aquest mur demana seguir veien la llum que no ha vist en tant de temps, deixant-la vista, sanejada, rejuntada i que parli amb l'entorn... de les mans que la van fer, de la insinuació dels motius... amb tot això.

Què diran els actuals murs dels nostres edificis al llarg del temps?

La única, aquella que et trobes com una inesperada península al llarg d'un recte camí, allí on encara no coneixiem el nostre destí. A primeres podia semblar una més, però passats uns quants anys puc afirmar que per a tot veí no ho és.

Tres senders desemboquen en ella, buscant cadascun d'ells el punt on dormir plàcidament. S'estén al llarg de tres-cents metres quadrats, tots ells elevats uns escassos sis o set metres sobre la mar. Cosa que proporciona unes extraordinàries vistes, molt millors si et situes sobre el pedestal sub-elèctric, accessible a tots els cors aventurers i als més porucs també.

La seva lleu pendent, parlem d'un dos o tres per cent, permet que l'aigua de la pluja desfilí sense vergonya, fins topar-se sobtadament amb les fulles que ofeguen al camuflat desguàs. Aquestes restes vegetals no cauen pas dels arbres plantats en ella, ja que per molt que busquem, no en veurem cap. I és aquest un dels punts claus de la seva dura bellesa. L'asfalt, perfilat a tres bandes per un mínim metre de panot, l'acaba definint i a la vegada diferenciant de qualsevol altra.

Molts nens vàrem tastar la fermesa d'aquesta fosca catifa, quan els nostres pares van fer desaparèixer discretament les petites rodes de les nostres bicicletes, o bé quan decidits vam calçar els nostres primers patins. Inconscients de les minúscules conseqüències cutànies que ens podien ocasionar, passejàvem, caminàvem, saltàvem, i fins i tot dansàvem durant moltes hores de la nostre infantesa, gairebé sempre acompanyats de l'impassible sol que sense demanar-ho rescalfava l'escena.

Tot d'una i ben crescuts, podem tornar a trepitjar-la, però ara sí amb la butxaca ben plena de records, que són els que més bell nom donen a la meua plaça.

Tots hem parlat, escrit, escoltat i estudiat sobre l'espai arquitectònic. Es justificaven les seves proporcions i es mirava si complien, o no, les seves funcions per les qual es va crear aquell espai.

Un mateix espai, inicialment de tipus religiós, canvia al modificar aquesta funció per una d'oci, o per un museu. També estem acostumats a veure l'espai arquitectònic estant de peu. Ningú s'estira al terra, i analitza els canvis que es produeixen en l'observació del mateix espai des de una altra perspectiva. Tan sols, en ocasions, estem asseguts al centre de l'espai, però si estem asseguts a una punta, o a l'altre, l'espai també canvia. La meua opinió, és que un espai està en funció de la llum. Si no hi ha llum, l'espai existeix, però no les seves particularitats. Als inicis dels temps, els espais eren construïts en funció de la llum del sol, però a les hores baixes de la llum solar, s'il·luminaven amb espelmes, llànties, i és llavors quan les característiques dels espais eren diferents.

La llum elèctrica ha desvirtuat l'espai. Un mateix espai, amb una tècnica d'il·luminació canvia. Es pot imitar la llum solar del matí, del migdia i del final de la tarda. Es pot fer ressaltar els elements constructius, canviant l'aspecte global de l'espai.

Un altre factor, és que la majoria de nosaltres, hem observat un espai en una mateixa hora del dia, o de la nit, pel què desconeixem els diferents canvis que es produeixen, en quant a proporcions i textures, en un mateix espai, en una hora del dia diferent.

En els espais del nostre habitatge, uns els veiem drets, passant d'un lloc a l'altre sense aturar-nos, altres els veiem asseguts, però pendents d'una lectura, o del televisor. Per últim, quan estem estirats al llit, tan sols tenim temps d'observar aquell espai, en funció de la llum del sol naixent, la llum del migdia i la llum de ponent.

Un dia, vaig observar, que el meu gos canviava de lloc, encara amb la foscor de la nit, i s'asseia cara al finestrал que hi ha al sol naixent, amb el cap aixecat i la mirada fixa. Vaig esperar per veure el per què d'aquest costum, quan, de sobte, vaig veure la suau llum del sol naixent. Mentre observava sorprès la curiosa actitud del meu gos, vaig veure aparèixer la meua tortuga, caminant lentament, i amb la mateixa posició, mirant amb el cap alt, la suau llum del sol naixent. De sobte, l'espai anava il·luminant-se amb ombres suaus, i amb proporcions allargades. Hora a hora, en aquest espai, canviaven les proporcions i les textures. Aquell espai era canviant, diferent, segons anava avançant la llum del sol naixent.

Llavors, vaig pensar, que en definitiva, l'espai constructiu existeix, però no és objectiu.

La mesquita de Bani és absolutament deliciosa; el terme deliciós designa en aquest context qualitats arquitectòniques, paisatgístiques, religioses i socials degut a la seva posició estratègica dins del poble i el territori.

Bani és una població isolada al nord de Burkina Faso emplaçada dins l'àrea del Sahel. Penjant de la carretera que mor a Dori el village s'estructura en forma de C a la falda d'un promontori de roca granítica d'un color vermell fosc que a voltes esdevé d'un negre rostit i brillant.

La mesquita troba la seva posició just entre el límit del poble i la base del turó en un solar de pendent suau però perfectament perceptible. El pendent natural i la seva naturalesa terrosa es manté intacte en l'interior de la construcció de tal manera que resar de cara a la Meca també significa fer-ho amb els peus per sota del nivell del cap. Aquest moviment joïós fonamentat sobre túbies i peronés es dibuixa en façana a través d'un baix relleu de nou figures humanes abstractes que formen una cenefa. Aquesta sèrie recorda aquells llibrets de fotogrames que en passar ràpidament les pàgines cobren un moviment cinematogràfic.

L'espai interior és rotundament hipòstil. Configurat per la repetició de murs de terra perforats per dos o tres arcs de mig punt creen un espai flexible que admet la convivència del individual i el col·lectiu. El ritme en el sentit perpendicular al pendent: deambulatori, arc, arc, deambulatori, arc, arc, arc, deambulatori, arc, arc, deambulatori, fa que cada mur es presenti exent del contigüo en totes direccions.

El sostre és senzillament increïble. Una munió de troncs disposats en forma d'espina i a junta seca constitueixen un encofrat perdut de la coberta a dues aigües que desaigua per gárgoles situades en les façanes laterals. La tonalitat grisenca de la fusta contrasta amb la naturalesa terrosa dels murs tot definint un límit imprecís en perspectiva que es fon enmig de la foscor religiosa.

La repetició dels pilars apantallats de cada mur en les dues direccions crea un espai en el que és difícil percebre un inici i un final; aquest senasció es veu reforçada per visions en diagonal que remetien a la sistematització estructural del rosari i a la reafirmació pròpia de la pràctica de la fe.

La mesquita té una porta central, més o menys simètrica, ja que aquesta arquitectura de terra es defineix des d'una imperfecció compositiva que no té cap repercussió negativa. Hi ha altres portes, dues frontals i d'altres laterals acompanyades també de finestres en planta baixa. Totes aquestes obertures semblen convidar els creients a arribar des de totes les direccions possibles.

A pesar de la condició isotròpica de l'espai interior, la primera crugia defineix un espai diferent. Quan la porta principal roman oberta la llum que hi entra banya l'accés d'un ambient cristal·litzat per la pols en suspensió. Les pells de corders diposades per tot el terra configuren un mapa canviant d'illes destinades a la devoció.

Lamentablement la façana nord culminada amb un minaret de secció ovalada ha estat víctima de les pluges d'estiu i de la manca de manteniment. El fons de la mesquita presenta l'escena de l'esfondrament en forma de runa a base de fragments de terra que constitueixen un accés ruïnós a la coberta. Aquest ascensió circumstancial descobreix la secció de la coberta: troncs, una argamassa de terra i palla, i una última capa de terra rentada que ni els millors quadres africans de Dubuffet podrien recordar.

La mesquita es completa exteriorment amb un pati tancat per un altre mur de terra que crea un espai sagrat que construeix una tensió religiosa perfectament perceptible. En la cantonada nord est un minaret de segon ordre s'erigeix des d'una estructura de zigurat extremadament subtil per assolir alçada i estabilitat mentre anuncia les altres sis mesquites disposades estratègicament en el promontori rocós. Només Alà pot percebre des d'una posició divina que les altres mesquites dibuixen, amb la principal, una figura humana resant amb una devoció només possible en paratges d'una sagralitat natural.